

İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi Istanbul University Journal of Translation Studies

Derleme Makalesi | Review Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

Antik Uygarlıklardan 20. Yüzyıla Kadar Çeviri Tarihine Genel Bir Bakış

A General Overview of Translation History from Ancient Civilizations to the 20th Century

Bariş Can Aydın¹

¹ Çağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Mersin, Türkiye

Öz

Bu çalışma, çeviri tarihinin antik uygarlıklardan 20. yüzyıla kadar uzanan gelişimini ana hatlarıyla ele almaktadır. Çalışmada çevirinin, kültürel alışverişi kolaylaştırmadaki, entelektüel ilerlemeyi teşvik etmedeki ve toplumsal gelişime katkı sağlamadaki kritik rolüne dikkat çekilmektedir. Antik Mısır ve Babil'deki erken dönem çeviri etkinliklerini ele alarak başlayan anlatı, çevirinin dini ve idari metinlerin korunup aktarılmasındaki rolünü vurgular. Bu süreç, Yunan ve Roma uygarlıklarının çeviri yoluyla bilgi birikimlerini genişletmesiyle devam eder. Özellikle Cicero ve Horatius gibi filozoflar, Roma kültürünü zenginleştirmek için çeviriyi kullanmışlar ve çeviride uyarlayıcı bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Çalışma, Kitâb-ı Mukaddes (İncil) Çevirisinin tarih boyunca çeviriye etkisine de değinir. Aziz Jerome'un, Kitâb-ı Mukaddes'in İbranice ve Yunanca kaynak metinini kullanarak Latince Vulgata çevirisi, çeviri tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri olarak öne çıkar. Reform hareketi sırasında Martin Luther'in Kitâb-ı Mukaddes'i Almancaya çevirerek halk dilini kullanan yaklaşımı, dini metinlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış ve ulusal dillerin yükselişine katkıda bulunmuştur. William Tyndale ve John Wycliffe gibi çevirmenlerin çalışmaları, Kitâb-ı Mukaddes'in erişilebilirliğini artırmış, aynı zamanda çeviri kuramlarında anlam ve sadakat tartışmalarını derinleştirmiştir, 19. Yüzyıl Avrupası'nda Schleiermacher ve Humboldt gibi düşünürlerin katkılarıyla derinleşmiş; William Morris ve Dante Gabriel Rossetti gibi İngiliz çevirmenler çevirinin edebi ve sanatsal boyutu öne çıkarmıştır. Bu tarihsel dönemler boyunca çeviri, her dönemin kültürel, entelektüel ve teknolojik bağlamları tarafından şekillenen dinamik bir süreç olarak varlığını sürdürmüştür. Çalışma, çevirinin bilginin korunması ve aktarılması, kültürel ve entelektüel alışverişin teşvik edilmesi ve toplumların gelişimi üzerindeki vazgeçilmez etkisini ortaya koymaktadır.

Abstract

This study provides a historical overview of the development of translation from ancient civilizations to the 20th century with its main outlines by highlighting its critical role in facilitating cultural exchange, promoting intellectual advancement, and contributing to societal progress. Beginning with early translation activities in ancient Egypt and Babylon, the narrative emphasizes translation's role in preserving and transmitting religious and administrative texts. This foundation was further expanded by the Greek and Roman civilizations, where philosophers like Cicero and Horace used translation and adopted adaptive translation methods to enrich the Roman culture and intellectual traditions. The study also examines the historical significance of the Bible translation. Jerome's Latin Vulgate, translated from Hebrew and Greek sources, stands out as one of the most influential milestones in the history of translation. During the Reformation, Martin Luther's translation of the Bible into German revolutionized access to religious texts by using the vernacular, thus supporting the rise of national languages. Translators like William Tyndale and John Wycliffe further enhanced the Bible's accessibility, deepening debates on meaning and fidelity in translation theory. In 19th-century Europe, translation practices and theories evolved significantly, driven by contributions from figures like Schleiermacher and Humboldt. British translators such as William Morris and

“ Atıf | Citation: Aydın, B. C. (2025). Antik uygarlıklardan 20. yüzyıla kadar çeviri tarihine genel bir bakış. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi-Istanbul University Journal of Translation Studies*, (22), 23-43. <https://doi.org/10.26650/iujts.2025.1606627>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Aydın, B. C.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Bariş Can Aydın bariscanaydin@cag.edu.tr

Dante Gabriel Rossetti emphasized the artistic dimensions of translation, balancing faithfulness to the source text with stylistic innovation. Throughout these historical periods, translation emerged as a dynamic process shaped by the cultural, intellectual, and technological contexts of its time. This study underscores translation's enduring significance in preserving knowledge, fostering cultural and intellectual exchange, and driving societal development.

Anahtar Kelimeler Çeviri Kuramları · Çeviri Tarihi · Çevirinin Evrimi · Kitâb-ı Mukaddes Çevirisi

Keywords Bible Translation · Evolution of Translation · Translation History · Translation Theories

Extended Summary

This study examines the evolution of translation from ancient civilizations to the 20th century, illustrating its foundational role in fostering cultural exchange, intellectual development, and societal transformation. Translation, as the mechanism enabling communication across linguistic and cultural boundaries, has significantly shaped human progress by transmitting knowledge, literature, and ideologies.

The historical trajectory begins with early translation activities in ancient Egypt and Babylon, where translation ensured the preservation and dissemination of religious and administrative texts. These efforts facilitated continuity in knowledge systems and set the stage for subsequent intellectual advancements. Greek civilization capitalized on the translations of Egyptian and Babylonian knowledge, integrating works in mathematics, astronomy, and philosophy into its cultural and academic fabric. This tradition of utilizing translation to enrich a civilization's intellectual and cultural repository extended to Roman society, where philosophers like Cicero and Horace emphasized the adaptive transformation of Greek texts to enhance Roman literary and intellectual traditions. This period saw a shift from literal, word-for-word translation to approaches that balanced fidelity and adaptation.

During the Middle Ages, translation assumed a pivotal role in the Islamic world, particularly through the efforts of scholars at the House of Wisdom in Baghdad. Their translations of Greek, Persian, and Indian works into Arabic not only preserved classical knowledge but also spurred original contributions in science, medicine, and philosophy. The Islamic Golden Age thus became a bridge for the transmission of ancient knowledge to Europe. The subsequent translation of these Arabic texts into Latin by European scholars played a crucial role in igniting the intellectual revival of the Renaissance. This era underscored the symbiotic relationship between translation and knowledge dissemination, where intercultural exchange enriched both scientific discovery and artistic expression.

The Renaissance marked a significant expansion in the scope and philosophy of translation. Translators like Erasmus and Leonardo Bruni were instrumental in reintroducing classical texts to European audiences. These efforts reflected a dual commitment to the preservation of ancient wisdom and the accommodation of contemporary cultural and linguistic contexts. Translation during this period was characterized by its role as a vehicle for cultural renewal, enabling the blending of classical ideals with emerging humanist thought. The invention of the printing press amplified the impact of these translations, revolutionizing access to knowledge and fostering a more interconnected intellectual landscape.

The 19th and early 20th centuries witnessed significant theoretical advancements in translation. German Romanticism profoundly influenced this period, with thinkers like Friedrich Schleiermacher and Wilhelm von Humboldt advocating approaches that emphasized the cultural and linguistic integrity of source texts. Schleiermacher's dichotomy of moving the author toward the reader or the reader toward the author highlighted the strategic choices that translators must navigate, emphasizing foreignization as a means of preserving cultural specificity. These theories not only deepened the philosophical underpinnings of translation but also informed practical methodologies. Humboldt's work, particularly his reflections on linguistic relativity and translatability, further enriched the discourse by linking translation to the broader dynamics of cultural and linguistic diversity.

Concurrently, British translators like William Morris and Dante Gabriel Rossetti emphasized the artistic dimensions of translation. Their work often employed deliberately archaic language to confront readers with the foreignness of the original texts. This approach was part of a broader 19th-century movement that valued historical authenticity and sought to preserve the aesthetic qualities of the source texts. Such efforts underscored the tension between accessibility for contemporary audiences and fidelity to the source text's stylistic and cultural essence.

Throughout this historical progression, translation emerged as a dynamic process shaped by cultural, intellectual, and technological contexts. The invention of the printing press in the 15th century, for instance, revolutionized the distribution of translated works, democratizing access to knowledge and accelerating intellectual exchange. These advancements highlighted translation's capacity to shape intellectual discourse, cultural identity, and societal development across eras.

In conclusion, the history of translation from ancient times to the 20th century demonstrates its enduring significance in human civilization. By enabling the exchange of ideas, translation has not only preserved and transmitted knowledge but also fostered cross-cultural understanding and innovation. This comprehensive historical overview highlights the evolving methodologies and philosophies underpinning translation, offering valuable insights for contemporary practitioners and scholars. As globalization continues to redefine cultural and linguistic interactions, the lessons drawn from this rich history underscore translation's vital role in navigating the complexities of an interconnected world.

Giriş

Çevirinin, dilin ortaya çıktığı zamanlardan beri bir iletişim aracı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Yazıcı'nın (2010) '*Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*' adlı çalışmasına göre çeviri, doğada var olan nesnelere seslere, yazılı sembollere, resimlere ve dansa dönüştürülmesiyle başlayan bir etkinliktir ve çeviri kavramının "Göstergelerarası Çeviri" ile oluştuğu rahatlıkla söylenebilir (s.39). Yalçın (2015) ise '*Çeviri Stratejileri: Kuram ve Uygulamalar*' başlıklı çalışmada çeviri gereksiniminin, farklı dillerin varlığı ve yazının icadı ile dinî metinlerin başka dillere aktarılma isteğinden doğduğunu belirtmiştir (s. 21.).

Çeviri tarihsel olarak yalnızca diller arası bir aktarım süreci değil, aynı zamanda kültürel etkileşim, bilgi aktarımı ve entelektüel gelişimin temel dinamiklerinden biri olmuştur. Bu bağlamda, çeviri tarihini incelemek yalnızca bir dilbilimsel süreci anlamakla kalmaz, aynı zamanda uygarlıkların birbirleriyle olan etkileşimini, bilgi ve sanatın nasıl yayıldığını ve çeviri sayesinde farklı kültürlerin nasıl şekillendiğini de ortaya koyar. Bu çalışma, antik çağlardan 20. yüzyıla kadar çeviri tarihini geniş bir çerçevede ele alarak, farklı dönemlerde çeviri süreçlerinin nasıl geliştiğini, hangi işlevleri üstlendiğini ve kültürel, bilimsel ve edebi etkileşimleri nasıl yönlendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yazıcı (2010), Antik Yunan Uygarlığının diğer Akdeniz Uygarlıklarına üstünlüğünü, Mısır ve Babil Uygarlıklarından miras kalan aritmetik, geometri, astronomi gibi kaynakların çevirisi yoluyla elde ettiğini vurgular. Ayrıca, Yunanlıların edebi eserleri çeviri yoluyla Roma Uygarlığı'na getirilmiş ve Yunan edebiyatından esinlenen edebi eserlerden oluşan Roma edebiyatı doğmuştur (Steiner, 1975, s. 87). Romalıların çeviriye ilişkin bakış açısı, kendi edebi sistemlerini zenginleştirmeye dayandığından filozoflar yeni sözcükler türetmeye veya Yunancadan bazı sözcükler ödünç almaya teşvik edilmişlerdir (Steiner, 1975, s. 88).

Romalılar özelinde görüldüğü üzere çeviri, edebiyatın ilerlemesi ve gelişmesi sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Benzer şekilde, Abbasiler döneminde Beyt'ül Hikme'de gerçekleştirilen çeviri etkinlikleri, bilim ve felsefe alanında olduğu kadar Arap edebiyatının da gelişimine katkıda bulunmuş; Yunan ve Hint metinlerinin Arapçaya çevrilmesi, İslam dünyasında yeni edebi türlerin ve üslupların gelişimini teşvik etmiştir (Gutas, 2001, s. 55) Ayrıca, Budist metinlerin Hintçeden Çinceye çevrilmesi, Çin edebi geleneğinin biçimlenmesine ve yeni anlatı türlerinin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Hung, 2005, s. 44-46). Long (2007) çeviri tarihinin edebiyatın gelişimiyle olan yakın ilişkisini vurgulayarak, çevirinin yalnızca metin aktarımı olmadığını, aynı zamanda kültürel eğilimleri ve sanatsal biçimleri dönüştüren bir süreç olduğunu belirtir (s. 63). Bu bağlamda, edebi çeviri birçok uygarlığın edebi geleneğinin şekillenmesinde ve zenginleşmesinde önemli bir unsur olmuştur.

Long (2007), sanat ve edebiyatın yıllar içerisinde gösterdiği gelişimde çevirinin önemini ve çeviriye yönelik kuram ve yaklaşımların tarih boyunca gelişimini şu sözlerle vurgular: "Edebiyat tarihiyle yakından ilişkili olan

çeviri tarihi, edebi eğilimlerdeki değişiklikleri tanımlayabilir, kültürün yeniden canlanmasını açıklayabilir, siyaset veya ideolojideki değişiklikleri izleyebilir ve belirli bir çağda düşünce ve bilginin genişlemesini ve aktarımını açıklayabilir.”¹ (Long, 2007, s. 63).

Çevirinin dil, kültür ve edebiyatın gelişimi ve ilerlemesindeki rolü yalnızca Avrupa ve Batı ile sınırlı değildir, aynı zamanda dünyanın birçok başka yerinde de vardır. Örneğin, Budizm ile ilgili metinlerin Hintçeden Çinceye çevrilmesinin etkisi, günümüz Çin dilinde ve kültüründe hala görülebilir. Benzer şekilde, Yunan Uygarlığından miras alınan klasik metinlerin Abbasiler tarafından Arapçaya çevrilmesi, İslam kültürünü bilim ve özgür düşünce açısından zenginleştirmiştir (Lewis, 1982, s. 21).

James Holmes’un 1972’de sunduğu ‘*Name and Nature of Translation Studies*’ (Çeviribilimin adı ve Doğası) adlı bildiriyle ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkan Çeviribilim’in (Munday, 2001, s. 9), başta Dilbilim, Psikoloji ve Sosyoloji olmak üzere farklı sosyal bilim dallarıyla disiplinlerarası bir ilişki içerisine girdiği 20. yüzyıldan önce, çeviri etkinlikleri filozofların veya din adamlarının ilgi alanına girmekte ve yalnızca ‘serbest çeviri’ ve ‘sadık çeviri’ tartışması kapsamında ele alınmaktaydı (Munday, 2001, s. 32-33). Bu nedenle, antik çağlardaki çeviri kuramları daha çok felsefeye, özellikle Antik Yunan ve Roma filozoflarının görüşlerine ve ayrıca dine, özellikle Hristiyanlığa dayanıyordu.

Kitâb-ı Mukaddes, Hristiyanlığın ilk yıllarından itibaren gerek yazılı çeviri etkinliklerinde gerekse çevirinin kuramsal gelişiminde ve çeviriye yönelik tartışmalarda önemli bir yere sahip olmuştur. Rönesans ve Reform dönemlerinden itibaren çeviriye dayalı dogma engellerini ortadan kaldıran ve insanların kendi dinlerini kendi ana dillerinde okuyarak öğrenme isteklerini artıran kitap olarak görülebilir (Scorgie vd., 2003, s. 185).

Çalışmanın temel amacı, çeviri etkinliklerinin tarih boyunca nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ve uygarlıklar arası bilgi akışına nasıl katkı sağladığını detaylandırmaktır. Çeviri tarihi üzerine yapılan önceki çalışmalar genellikle belli dönemlere (örneğin, Rönesans, Reform hareketleri) veya belli metin türlerine (dini çeviriler, klasik eserler) odaklanmaktadır. Ancak, bu çalışmada antik uygarlıklardan 20. yüzyıla kadar uzanan çeviri etkinlikleri bütüncül bir bakış açısıyla ele alınarak, çeviri tarihinin evrimi ve çeşitli toplumlara olan etkisi incelenmektedir. Bu bağlamda çalışma, çeviri tarihinin bilgi üretimi ve kültürel dönüşüm süreçlerindeki rolünü daha görünür hale getirmek, çeviri etkinliklerinin uygarlıkların gelişimine olan etkisini ortaya koymak ve çeviri tarihi üzerine yapılan akademik araştırmalara bütüncül ve analitik bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın Özgünlüğü ve Çeviribilim Alanı için Önemi

Mevcut literatürde çeviri tarihi ile ilgili çalışmalar genellikle belirli dönemlere veya belirli metin türlerine odaklanmakta, çeviri etkinliklerini daha geniş bir tarihsel bağlamda ele alan araştırmalar sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma, çeviri tarihine geniş bir perspektiften yaklaşarak, çevirinin uygarlıklar arası bilgi akışındaki rolünü, çeviri süreçlerinin kültürel ve politik dinamiklerle nasıl şekillendiğini ve çeviri yaklaşımlarının tarih boyunca nasıl değiştiğini kapsamlı bir şekilde tartışmayı hedeflemektedir.

Önceki araştırmalar genellikle belirli dönemlere veya kültürlere odaklanmıştır. Örneğin, Demircioğlu (2016), ‘*Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı: Doğu Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma*’ adlı çalışmasında, çeviri tarihinin farklı kültürlerdeki kuramsal ve yöntemsel sorunlarını ele alarak, tarihsel çeviri araştırmalarının önemine dikkat çekmiştir (s. 9). Benzer şekilde, Gökaş ve Kaptan (2024), Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze kadar olan çeviri etkinliklerini inceleyerek, özellikle eğitim alanındaki gelişmelere odaklanmıştır. Vural-Kara (2010) ise, Uygurlar döneminden günümüze kadar Türkiye’deki çeviri etkinlik-

¹Aksi belirtilmedikçe tüm çeviriler tarafıma aittir.

lerini tarihsel bir perspektifle ele almış, farklı dönemlerdeki çeviri yöntemlerini ve bunların çeviri eğitime katkılarını değerlendirmiştir.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar, değerli katkılar sunmakla birlikte, çeviri tarihini antik çağlardan 20. yüzyıla kadar geniş bir perspektifte ele alan ve farklı uygarlıklar arasındaki etkileşimleri bütüncül bir şekilde inceleyen kapsamlı bir araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, mevcut literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedefleyen çalışmamız, çevirinin tarihsel süreçteki evrimini ve uygarlıkların gelişimindeki rolünü detaylı bir şekilde analiz etmektedir.

Bu bağlamda çalışma, çeviri tarihinin bilgi üretimi ve kültürel dönüşüm süreçlerindeki rolünü daha görünür hale getirmek, çeviri etkinliklerinin uygarlıkların gelişimine olan etkisini ortaya koymak ve çeviri tarihi üzerine yapılan akademik araştırmalara bütüncül ve analitik bir katkı sunmak amaçındadır.

Yöntem

Bu çalışma, derleme ve tarihsel analiz yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak antik çağlardan 20. yüzyıla kadar olan dönemde çeviri etkinlikleri, çevirmenler ve çeviri yaklaşımları analiz edilmiştir. Çalışmada, çevirinin tarihsel süreç içerisindeki işlevlerini ve dönüşümlerini anlamak amacıyla tarihsel bağlam gözetilmiş, çeviri tarihine dair önceki çalışmalar taranarak kapsamlı bir literatür incelemesi gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın, özellikle çeviri tarihin batıdaki gelişimine odaklanmasının nedeni ise, tarih boyunca çeviri etkinliklerinin batı merkezli bir gelişim sürdürmesidir. (Çokövün, 2023, sf. 13)

Çokövün'ün (2023) de belirttiği gibi:

Çeviriye ilişkin günümüz paradigmaların genel bir görünümünü, çeviribilimin tarihsel gelişimi ile “bilim öncesi” dönemlere ait çeviriye konu alan kuramsal düşüncelerin dökümünü yapmak, bu kuramsal düşüncelerin çok olmasından kaynaklı ancak, bir kısmına değinmenin ötesine geçmeyecektir. Genellikle bu tarihsel gelişim, Rönesans'tan XX. Yüzyılın başına kadar olan dönemler ele alınmakta ve bunlar da batılı kuramcılardan oluşmaktadır. (s. 13).

Çalışma ayrıca, tarihinin belirli dönemlerinde öne çıkan aktörler, çeviri kuramları ve çeviri tarihinde dönüm noktası teşkil eden önemli çeviri etkinliklerine dair birtakım örnekleri içermektedir. Çalışmayı, benzerlerinden farklı kılan özelliği ise, tarihini tarihsel, kültürel ve entelektüel çerçevede ele alarak, çevirinin tarih boyunca sadece bir araç olarak değil, bilgi üretim ve kültürel dönüşüm mekanizması olarak nasıl işlev gördüğünü ortaya koymayı amaçlamasıdır. Böylece çeviri süreçlerinin uygarlıklar üzerindeki etkisi daha kapsamlı bir çerçevede değerlendirilecek ve çeviri tarihine ilişkin akademik literatüre bütüncül bir katkı sağlanacaktır.

Antik Çağlarda Çeviriye Yönelik İlk Kuramlar

Roma İmparatorluğu Filozoflarının Çeviri Kuramlarının Gelişimindeki Etkisi: Cicero, Horatius, Quintilianus, Genç Plinius

Edebi çeviriyle ilgili kuramların öncüleri, başta Cicero (MÖ 106-43) olmak üzere, Horatius (Horace) (MÖ 64-8), Marcus Fabius Quintilianus (MS 35-100), Gaius Plinius Caecilius Secundus (Genç Plinius) (MS 61-113) gibi Roma İmparatorluğu'nda yaşamış filozoflardır. Özellikle Cicero, MÖ 55 yılında yazmış olduğu *De Oratore* (Konuşmacı Üzerine) adlı eserinde Romalıların Yunanca metinlerin çevirisinden hitabet sanatını öğrenirken karşılaştıkları sorunları dile getirmiştir. *'Bir çevirmen gibi'* (*ut Interpres*) ve *'Bir hatip gibi'* (*ut orator*) ifadeleri nedeniyle çevirinin ilk kuramcılarının biri sayılabilir (Nord, 2013, s. 201). Cicero, çevirmenin kaynak metne,

dinleyiciye seslenen bir hatip ya da yorumcu gibi yaklaşması gerektiğini, söz sanatlarını ve üslubu aktarırken hedef dili yönlendirmesi ve onun olanaklarından yararlanması gerektiğini savunmuştur (Nord, 2013, s. 201). Bir kuramcı olarak Cícero, anlam çevirisinin sözcüğü sözcüğüne çeviriden daha önemli olduğunu düşünmüş ve Antik Yunanca metinleri sözcüğü sözcüğüne Roma diline çevirerek hitabet sanatının öğrenilemeyeceğini belirtmiştir (Nord, 2013, s. 202). Dahası, kaynak metnin söylem evrenindeki ifadenin hedef metindeki ifadeyle eşdeğer olmaması durumunda çevirmenlerin yeni ifadeler ürettiğini ileri sürmüştür (Lefevere, 1992, s. 37).

Çeviri tarihinin önemli isimlerinden biri olan Cícero, çeviriyi yalnızca sözcüğü sözcüğüne aktarma işlemi olarak değil, aynı zamanda hitabet sanatının gelişimiyle ilişkili bir süreç olarak görmüştür. O, kaynak metni tam anlamıyla yansıtabilmek için, doğrudan kelimeleri aktarmaktan ziyade anlam odaklı bir çeviri yaklaşımını savunmuştur. Bu bağlamda, Cícero'nun serbest çeviri anlayışı, erek kültürde yeni ifadeler türetmeye ve hedef metni doğal bir söylem içerisinde aktarmaya olanak sağlamıştır (Yücel, 2007, s. 31).

Kızıltan (2000), Cícero'nun çeviri kuramını şöyle açıklamaktadır:

Cícero'ya göre, 'hatip' (*orator*) olarak çeviren kişi, kendine özgü bir sanat eseri yaratmayı amaçlar. Bu eser, 'içerik' (*res*) ile 'söz'ün (*verba*) sentezidir. 'Konu' ve 'fikir dağarcığı' (*intellectio*), 'kurgu' (*dispositio*) ve 'yaratıcılık' (*inventio*) kaynak metne bağlı kalınarak aktarılır. Kaynak metnin dil yapısı ise, amaç metin dilinin anlatım olanakları ve gelenekleri doğrultusunda düzenlenmelidir. Ancak, çevirmenin görevi, sadece bu kaynak metindeki dilin normlarından uzaklaşma değil, sanatlı dile hakimiyeti sayesinde, ana dilin dil duygusunu ve üslup anlayışını göz önünde bulundurarak kaynak metnin üstün niteliklerini ortaya çıkarmaktır (ss. 76-77).

Cícero'yu çeviri tarihi içinde bu denli önemli kılan şey, onun ilkel bir yaklaşım olan sözcüğü sözcüğüne çeviri anlayışını değiştirip, 19. yüzyıla ve hatta 20. yüzyılın başına kadar pek çok çevirmen tarafından izlenen, çeviri kuramlarının temeli sayılabilecek 'serbest çeviri' kavramını başlatmış olmasıdır. Çeviri tarihinde metin türüne göre çeviri anlayışını ilk kez ele alan kişi genellikle Hieronymus olarak anılsa da, aslında bu yaklaşımın temelleri Cícero tarafından atılmıştır. Cícero'nun çeviri yaklaşımı, sözcüğü sözcüğüne çeviri ile anlam odaklı çeviri arasındaki farkı belirginleştirerek, sonraki kuramcılar tarafından çeviri tarihinin temel taşlarından biri olarak görülmüştür. 20. yüzyılda Vermeer'in çeviri kuramları geliştirilirken, Cícero'nun bu yaklaşımlarına sıkça referans verilmiş ve Reiss'in kullandığı birçok kavramın kökeni Cícero'nun düşüncelerine dayandırılmıştır (Yücel, 2007, s. 198).

Antik Roma'da 'serbest çeviri kuramı'nın temsilcileri Hieronymus (aynı zamanda Aziz Jerome olarak da bilinir), Quintilianus ve Genç Plinius'tur (Robinson, 2014, s. 55-56). Çeviriye yönelik yaklaşımları daha çok hedef metin ve hedef kitle odaklıydı ve kaynak metnin üslubu veya dilbilgisi bileşenlerinden ziyade anlamı dikkate alıyorlardı.

Quintilianus (MS 35-96), yorumlamanın veya aynı anlamı başka sözcüklerle ifade etmenin (*paraphrase*) kaynak metinle başa çıkamayan çevirmenler tarafından genellikle kullanılan, üslupta değişikliklere neden olan bir yöntem olduğunu ileri sürerek çeviri ve açıklama arasındaki farkı ortaya koymuştur. Bu nedenle, bir çevirmenin benzer ancak özgün bir hedef metin ortaya çıkarırken, çerçevenin dışına çıkmaması gerektiğini savunmuştur (Quintilianus, MS 96). Bassnett (2002), Quintilianus'un izlediği yorumlama yöntemini iki aşamalı olarak gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Buna göre, ilk aşamada metni basit ve metne sadık bir şekilde yeniden ifade etmek varken, ikinci aşamada yazar kendi üslubunu ekleyerek daha karmaşık bir yeniden yazım sürecine geçmektedir. Quintilianus, bu ikinci aşamada çevirinin daha fazla önem kazandığını belirtir. Aslında bu iki etkinlik arasında net bir ayırım yapılmaz, çünkü her ikisi de aynı amaca, hitabet sanatını geliştirme amacına hizmet etmektedir (s. 58).

Cícero ile benzer bir bakış açısına sahip olan Horatius, çeviride birebir aktarım yerine yaratıcı bir dönüşüm sürecine vurgu yapmıştır. Çeviri etkinliğinin, kaynak metni hedef kültüre uyarlamak için özgünlük

içermesi gerektiğini savunan Horatius, özellikle edebi metinlerde, yazarın üslubunun taklit edilmemesi ve çevirmenlerin yaratıcı olmaları gerektiğini belirtmiştir (Yücel, 2007, s. 32).

'*Ut interpretes*' ve '*ut orator*' ifadeleri, Latin Şair Horatius (M.Ö. 65-8) tarafından da kullanılmıştır. Horatius, Antik Çağ'da edebi ve felsefi metinlerin yeniden canlandırılmasının yalnızca çevirmenin sadakatine değil, aynı zamanda dil kullanımındaki yaratıcılığına ve başarısına da bağlı olduğunu savunmuştur (Horace, M.Ö. 19; Robinson, 1997, s. 121). Bunun yanı sıra Horatius, *Ars Poetica* adlı eserinde çevirmen-şairlere, özgün metnin/şiirin yazarını taklit etmekten kaçınmak için sözcüğü sözcüğüne çeviri dışında çeviri yöntemlerini denemelerini tavsiye etmiş ve onları özgün ve yaratıcı hedef metinler yaratmaya teşvik etmiştir (Venuti, 2004, s. 4).

Hitabet veya felsefe metinlerinin yanı sıra, Kitâb-ı Mukaddes çevirisinin edebi çevirinin tarih boyunca süregelen gelişim sürecinde özel bir önemi vardır. Aksoy (2002), Hıristiyanlığın yayılmasına paralel olarak çevirinin Tanrı mesajını duyurmanın tek aracı olma misyonunu üstlendiğini, dolayısıyla çevirmenlerin görevinin zorlaştığını ve iş yüklerinin arttığını belirtmektedir (s. 15).

Antik Yunan Filozoflarının Çeviri Tarihindeki Önemi

Batı'nın çeviri konusundaki düşüncelerinin kökenleri kısmen "dil felsefesi, anlamın incelenmesi ve çeviri uygulamalarının açıklamasının doğduğu Antik Yunan'da bulunmaktadır." Platon ve Aristoteles gibi filozoflar, modern çağda gelişecek olan erken dönem çeviri teorisine katkıda bulunmuşlardır.

Dil ve anlam üzerine yapılan ilk felsefi çalışmalar, MÖ 5. yüzyılda Platon'un (MÖ 427-347) *Kratylos* diyaloguyla başlatılmıştır (Harris ve Wolf 1991). Platon, *Kratylos* diyalogunda isimlerin referanslara göre geleneksel olarak mı atandığı yoksa ses ile şey arasında doğal bir ilişki mi olduğu sorusunu ele alır. Bu tartışma, harfin mi yoksa anlamın mı lehine olunması gerektiği sorusunu ortaya koyarak çeviri alanını doğrudan etkilemiştir (Platon, 2015).

Platon'un öğrencisi olan Aristoteles (MÖ 384-322), hocasının değindiği dil tartışmalarını daha sistematik bir şekilde *Poetika* ve *Retorik* adlı eserlerinde ele almıştır. Aristoteles'in biçim ve içerik üzerinde durması ve iletişimde amacın (telos) önemine olan inancı, çevirinin salt kelime değişimi olmadığını, etki ve amaç için uyarlama sürecini içerdiğini ima eder. Taklit (*mimesis*) kavramı ve retorik amacı üzerine tartışmaları, çevirinin alıcı dilde benzer bir etki bırakması gerektiği varsayımı için temel oluşturduğu söylenebilir (Aristoteles, 2007). Yunanlılar, yabancı eserleri kendi dillerine çevirmekte isteksiz olsalar da, kendi edebi ve bilimsel metinleri Roma döneminde yoğun bir şekilde Latinceye çevrilmiştir. Romalı bilginler, Yunan bilgisinin değerini fark ederek, birçok Yunan eserini Latinceye çevirmiş ve böylece Yunan felsefesi, bilimi ve edebiyatının Roma İmparatorluğu ve ötesinde korunmasına ve yayılmasına katkıda bulunmuşlardır (Tunç, 2021, s. 275).

Ayrıca, Helenistik Çağ'da yürütülen kültürel etkinlikler, özellikle İskenderiye Kütüphanesi'nde çeviriyi, kültür aktarımının düzenli ve organize bir aracı haline getirmiştir. En bilinen örnek, Eski Ahit'in M.Ö. 1-3. Yüzyıllarda 72 din adamı tarafından İbranice Kaynak metninden Yunanca'ya çevrilmiş versiyonu olan *Septuagint*'tir (Eruz, 2003, sf.24). Bu kapsamlı çeviri çalışması yalnızca diller arasında değil, aynı zamanda farklı kültürlerdeki dini fikirler arasında da geçişi içeriyordu (Law 2010).

Sonuç olarak, Antik Yunan düşüncesi ve kültürel uygulamaları, çeviri alanında günümüze kadar taşınan temel tartışmaları başlatmıştır: anlamın doğası, bağlılık ve uyarlama arasındaki denge, alıcı odaklılık ve çevirmenin yaratıcı rolü gibi konuların çerçevesi bu dönemde çizilmiştir. Modern çeviri kuramlarında görülen dinamik eşdeğerlilik ve '*Skopos*' kuramı gibi yaklaşımlar da temelde bu erken felsefi tartışmaların güncellenmiş yorumları olarak değerlendirilebilir.

Antik Mısır ve Babil'de Çeviri Etkinlikleri

Eski Mısır'da çeviri sadece dilsel bir etkinlik değil, aynı zamanda kültürel ve entelektüel yaşamın hayati bir unsuru olarak görülüyordu. Mısır dilinin önceki dönemlerinden sonraki evrelerine metinlerin çevrilmesi uygulaması, Orta Krallık döneminden Roma Dönemi'ne kadar (yaklaşık MÖ 2000–MS 200) uzanıyordu. Bu süreç, kutsal ve edebi metinlerin kuşaklar boyunca erişilebilir ve güncel kalmasını sağlamak amacıyla yürütülen daha geniş bir yorum geleneğinin parçasıydı. Çeviri etkinliklerine sürekli olarak katılım, bu entelektüel uğraşın Mısır tarihi boyunca sahip olduğu yüksek toplumsal itibarı ortaya koymaktadır (Cooper Cole, 2015).

Eruz'un (2003) '*Çeviriden Çeviribilime*' adlı çalışmasında da belirttiği gibi: "Eski Mısır'da M.Ö. 3000 yıllarında yoğun bir çeviri etkinliği hüküm sürüyordu. "*Dragomane*"(*drogman*) diye adlandırılan çevirmenler kervan başı olarak ya da iş görüşmelerini yürüten, konunun erbabı, günümüz deyişiyle "uzman" olarak görev alıyorlardı." (sf. 23). Eruz (2003) aynı zamanda MÖ 2000-1000 yılları arasında esirlerden asil ailelere kadar toplumun farklı kesiminden çevirmenlik mesleğine ilgi duyulduğunu ve çevirmenlik mesleğine halkla kralın, ölümlülerle tanrılar arasında arabuluculuk gibi kutsal bir değer atfedildiğini belirtmektedir (sf. 23).

Çevirmenlerin rolü, özellikle yabancı unsurlarla olan etkileşimleri yönetmek amacıyla Mısır bürokrasisi içinde kurumsallaştırılmıştı. "Çevirmenler başkanı" gibi unvanlara sahip yetkililer, diplomatik ve ticari bağlamlarda iletişimi kolaylaştıran çevirmenlerin gözetiminden sorumluydu. Örneğin, Horemheb'in mezarındaki (MÖ 14. yüzyıl) kabartmalar, Mısırlı yetkililerle yabancı elçiler arasında aracılık eden çevirmenleri tasvir eder ve çevirinin diplomatik ilişkilerdeki pratik uygulamasını gözler önüne serer (Language on the Move, 2019).

Hatipoğlu'na (2021) göre, Eski Mısır'da çeviri etkinlikleri yalnızca dilsel aktarım değil, aynı zamanda siyasi ve kültürel ilişkilerin bir aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle Eléphantine bölgesindeki çevirmenlerin hem ticari hem de diplomatik alanda görev yaptığı, bu kişilerin aynı zamanda soylu sınıf içinde yer aldığı ve firavunlar adına dış dünyayla ilişkileri düzenledikleri bilinmektedir (s. 1260).

Eski Mısır edebi metinlerinin çevrilmesi, anlam incelikleri, dilbilgisel karmaşıklıklar ve kültürel farklılıklar nedeniyle önemli zorluklar barındırıyordu. Çevirmenler, Mısır'a özgü mecazlar ve ifadeleri yorumlama gibi sorunlarla baş etmek zorundaydı. Ayrıca, çevirmenlerin kendi kültürel geçmişleri ve hassasiyetleri de yorumlarını etkileyebilir, bu da bu metinlerin doğru bir şekilde aktarılmasının karmaşıklığını artırır (Haikal, 2020).

Babil'de çeviri, özellikle iki dilli eğitim bağlamında, akademik ve eğitimsel etkinliklerin ayrılmaz bir parçasıydı. İlk edebi çeviriler, MÖ 2000 ile 1600 yılları arasında ortaya çıkmış ve Sümerce-Akadca iki dilli metinleri kapsamıştır. Yaklaşık 75 kaynak, özellikle kraliyet yazıtları, tespit edilmiştir. Bu kaynaklar, edebi ve kültürel bilginin korunması ve aktarılması amacıyla geliştirilen erken çeviri uygulamalarını göstermektedir (Swiss National Science Foundation, 2020). Babil bilginleri, çivi yazılı metinlerde de görülen derin bir dil bilinci sergilemişlerdir. Çivi yazısı sisteminin geliştirilmesi, kehanet ve büyü uygulamalarıyla birlikte, yazmanların dilin işlevleri ve anlamı konusundaki anlayışını şekillendirmiştir. Bu dilsel farkındalık, sözlük listeleri derleme çabaları ve dil üzerine yapılan düşünsel etkinliklerle kendini göstererek bölge genelinde bilginin korunmasına ve standartlaştırılmasına katkıda bulunmuştur (Veldhuis, 2020).

Hatipoğlu'na (2021) göre, Mezopotamya'daki çeviri etkinlikleri yalnızca edebi metinlerin aktarımı ile sınırlı değildi; aynı zamanda dil standardizasyonunun temel bir parçasıydı. Sümer ve Akad dilleri arasındaki çeviri uygulamaları, iki dilliliğin kurumsal hale gelmesine yol açmış ve bu doğrultuda ilk sözlükbilim çalışmaları yapılmıştır (s. 1263). Özellikle çivi yazılı metinlerde yer alan iki dilli sözlükler, çeviri sürecinin nasıl sistematik bir hale getirildiğini göstermektedir.

Hatipoğlu (2021), aynı zamanda çevirinin medeniyetler arasında bilgi, teknoloji, dil ve kültür aktarımında kilit bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Sümer ve Mısır uygarlıklarından başlayan çeviri hareketleri, Yunan dünyasına, oradan Latin ve İslam toplumlarına ve nihayetinde Rönesans'a ulaşarak bilginin küresel ölçekte

yayılmasına olanak sağlamıştır (s. 1258). Bu bağlamda çeviri yalnızca dilsel aktarım değil, aynı zamanda siyasi ve dini stratejilerin bir parçası olarak da görülmüştür. Özellikle Ptolemaios döneminde Yahudi kutsal kitaplarının Yunancaya çevrilmesi, çeviri etkinliklerinin bir tür politik araç olarak da kullanılabildiğini göstermektedir (Hatipoğlu, 2021, s. 1266).

Sümerce edebi eserlerinin Akadçaya çevrilmesi yalnızca antik anlatıları korumakla kalmamış, aynı zamanda Sümerce kültürel ve dini kavramlarının Babil toplumuna entegrasyonunu da kolaylaştırmıştır. Bu uygulama, Babil halkının kültürel sürekliliğe ve entelektüel zenginleşmeye verdiği önemi vurgulamaktadır (Chavalas, 2006). Genel olarak, Eski Mısır ve Babil'de çeviri, kültürel mirası koruma, kültürler arası etkileşimleri kolaylaştırma ve akademik çabaları ilerletme açısından karmaşık ve saygın bir uygulama olarak önemli bir rol oynamıştır.

Antik Mısır ve Babil'de çeviri etkinlikleri, bilginin korunması ve farklı uygarlıklar arasında aktarılmasını sağlamada kritik bir rol oynamıştır. Sümerce ve Akadça gibi diller arasında yapılan çeviriler, yönetsel belgelerin yanı sıra bilimsel ve dini metinlerin kuşaklar boyunca aktarılmasına yardımcı olmuştur. Benzer bir çeviri hareketi, Orta Çağ'da Toledo Çevirmenler Okulu'nda da gerçekleşmiştir. 12. ve 13. yüzyıllarda faaliyet gösteren bu okul, İslam dünyasındaki bilimsel, felsefi ve tıbbi metinleri Arapçadan Latince ve Kastilya diline çevirerek Batı'nın entelektüel gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Aydın, 2024, s. 38). Bu süreç, tıpkı Babil'de çivi yazılı çift dilli metinlerin kullanılması gibi, bilginin bir uygarlıktan diğerine aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Toledo Çevirmenler Okulu, bilginin kültürler arasında yayılmasını sağlayarak Rönesans ve Bilimsel Devrim'in temelini atmıştır (Aydın, 2024, s. 41).

Kitâb-ı Mukaddes Çevirisinin Erken Dönemleri: Hieronymus (Aziz Jerome) ve John Wycliffe

İncil ve Kitâb-ı Mukaddes terimleri genellikle birbirine karıştırılsa da, farklı anlamlar içerirler. Akademik kaynaklara dayanarak bu iki terimin farklarını açıklamak mümkündür. İncil, Hristiyanlığın kutsal kitaplarından biri olup, "Yeni Ahit" (Yeni Antlaşma) olarak da bilinen metinleri içerir. İsa'nın hayatı, öğretileri ve ilk Hristiyan topluluklarının yazıları bu bölümde yer alır (Metzger & Coogan, 2001). Buna karşın Kitâb-ı Mukaddes, hem Eski Ahit'i (Tevrat ve Zebur'u içeren Yahudi kutsal metinleri) hem de Yeni Ahit'i (İncil) kapsayan Hristiyan kutsal kitabının tamamını ifade eder (Köstenberger & Kruger, 2012).

İçerik açısından bakıldığında, İncil dört kanonik müjde (Matta, Markos, Luka, Yuhanna), Elçilerin İşleri, Pavlus'un ve diğer havarilerin mektupları ile Vahiy kitabını içerirken, Kitâb-ı Mukaddes Eski Ahit ve Yeni Ahit olmak üzere iki ana bölümden oluşur. Eski Ahit, Yahudi kutsal metinleriyle örtüşen 39 kitaptan meydana gelirken, Yeni Ahit 27 kitaptan oluşur (Gündüz, 2015). Protestan, Katolik ve Ortodoks mezhepleri arasında bazı kanonik farklılıklar bulunur; Katolik ve Ortodoks mezhepleri, Protestanların kabul etmediği bazı ek metinleri kutsal kitaplarına dahil ederler.

Dini bağlamda, İncil İsa'nın öğretilerine odaklandığı için Hristiyan teolojisinin temel taşı olarak oluşturur. Kitâb-ı Mukaddes ise Hristiyanlıkta Tanrı'nın insanlığa verdiği tüm vahiyleri içeren ana kutsal metindir. Yahudilik açısından yalnızca Eski Ahit (Tanah) kutsal kabul edilirken, Yeni Ahit Yahudi inancında yer almaz (Metzger & Coogan, 2001). Terminolojik açıdan, "İncil" kelimesi Yunanca *Evangelion* (müjde, iyi haber) kelimesinden türemiştir. Buna karşılık "Kitâb-ı Mukaddes" (Kutsal Kitap) anlamına gelir ve Hristiyanlar için hem Eski hem de Yeni Ahit'i kapsayan genel bir terimdir (Gündüz, 2015).

Türkçede kullanım açısından, Osmanlı döneminden günümüze kadar yapılan çevirilerde "Kitâb-ı Mukaddes" genellikle tam Hristiyan kutsal kitabını ifade etmek için kullanılmıştır. "İncil" ise sadece Yeni Ahit anlamında tercih edilmiştir (Gündüz, 2015). Örneğin, 1827 tarihli Ermeni harfli Türkçe çeviri olan *Mukaddes Kitap*, hem Eski hem de Yeni Ahit'i kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Günümüzde ise 2001 Kutsal Kitap

Çevirisi'nde *Kutsal Kitap* terimi tüm Hristiyan kutsal metinleri için kullanılırken, *İncil* yalnızca Yeni Ahit'i ifade etmektedir (Gündüz, 2015).

Aziz Jerome olarak da bilinen Hieronymus (MS 348-423), Kitâb-ı Mukaddes'in en eski ve en iyi bilinen çevirmenlerinden biridir ve aynı zamanda Kitâb-ı Mukaddes'in çevirindeki metin türü özelinde çeviri yapmak gibi yaklaşımlarıyla, çeviri tarihinde oldukça seçkin bir yere sahiptir (Arrowsmith, 1975, s. 359). MS 395'te Senatör Pammachius'a yazdığı ve çevirinin metin türüne bağlı olduğunu savunan ilk belge olarak kabul edilen mektubunda (Jerome, 395 akt. Venuti, 2004, sf. 21-30), Hieronymus yöntemini şöyle açıklamıştır: "Yunancadan çeviride -Kutsal Yazılar hariç, çünkü burada kelimelerin sırası bir gizemdir- sözcüğü sözcüğüne değil, anlamı göz önüne alarak çeviri yaptığımı kabul etmekle kalmıyor, aynı zamanda özgürce ilan ediyorum" (Jerome, 395, akt. Venuti, 2004, sf. 21-30). Al-Ali'nin (2015) belirttiği gibi, Aziz Jerome, Kitâb-ı Mukaddes'in ilk çevirmeni olmasa da çeviri boyunca deneyimlediği zihinsel sürecin ayrıntılı ve analitik yazılı kaydını tutan ilk kişidir (s. 51).

Geç Antik Çağ'ın önemli çevirmenlerinden biri olan Hieronymus, çeviri sürecinde anlamın öncelikli olması gerektiğini savunmuş, ancak kutsal metinlerin çevirisinde sözcüğü sözcüğüne sadık kalınması gerektiğini ifade etmiştir. Hieronymus, özellikle Cicero ve Horatius'un çeviri anlayışını takip ettiğini belirtmiş, ancak dini metinlerin taşıdığı manevi ve doktrinsel hassasiyetler nedeniyle çevirmenin burada daha dikkatli olması gerektiğini vurgulamıştır (Yücel, 2007, s. 38).

Hieronymus'un bir diğer ayırt edici yönü ise, Kitâb-ı Mukaddes Latinceye, İbranice Eski Ahit ve Yunanca Yeni Ahit olmak üzere iki hedef metni karşılaştırmalı olarak kullanarak çevirmiş olmasıdır (Robinson, 1997, s. 144). İki metin kaynağı kullandığı göz önüne alındığında, Hieronymus'un transkripsiyon yöntemini kullanarak aynı sözdiziminde aynı sözcüğün doğrudan aktarımı yerine, anlam aktarımını göz önünde bulundurduğu kolayca söylenebilir (Robinson, 1997, s. 144). Hieronymus, Cicero ile aynı yöntemi, yani anlam temelli çeviriyi savunuyor gibi görünse de kutsal metinlerin çevirisine yaklaşım biçimi Cicero'nun savunduğundan farklıdır. Göktürk (1994) bu farkı şöyle açıklamaktadır: "Cicero, çevirdiği bütün metinlerde anlam temelli çeviriyi, yani 'serbest çeviriyi' benimserken, Hieronymus, Kitâb-ı Mukaddes çevirisinde 'sözcüğü sözcüğüne' yönteminin uygun olduğunu, anlam çevirisinin yalnızca din dışı metinler için yapıldığını ileri sürmüştür" (Göktürk, 1994, s. 18).

Kitâb-ı Mukaddes'in çevirisi, çeviri tarihindeki önemini 20. yüzyıla kadar korumuştur. Tanrı'nın mesajının çevirmen tarafından nasıl yorumlanabileceği ve çevirideki üslup değişikliklerinin Tanrı'nın mesajına zarar verip vermeyeceği konusundaki tartışmalar yüzyıllar boyunca devam etmiştir (Aksoy, 2002, s. 14). Kitâb-ı Mukaddes'in İngilizceye ilk tam çevirisi John Wycliffe tarafından 1380-1384 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Çevirinin amacı Kitâb-ı Mukaddes'i sıradan insanlar için erişilebilir ve anlaşılır kılmak olduğundan; Wycliffe gerekli yerlerde kısaltmalar, basitleştirmeler ve açıklamalar kullanmış ve her cümleyi bir çeviri birimi (*unit of translation*) olarak kabul etmiştir (Bassnett, 2002, s. 54). Bassnett (2002), Wycliffe'in çeviri yönteminin ardındaki nedeni şu şekilde açıklıyor: "Wycliffe'in kuramı, Kitâb-ı Mukaddes'in tüm insan yaşamına uygulanabilir olduğu anlamına geldiğinden, her insanın anlayabileceği bir dilde, yani yerel dilde bu önemli metne erişim sağlaması gerektiği sonucuna varıldı" (ss. 53-54). Kitâb-ı Mukaddes çevirisinin önsözünde, Wycliffe (1384), hedef metnin cümlelerinin Latince orijinal versiyonları kadar açık olması gerektiğinin altını çizerek, kelimelerden ziyade cümlelerin anlamının iletilmesine dikkat çekmiştir (Bassnett, 2002, s. 53).

Reform ve Çeviri Üzerindeki Etkisi: Martin Luther

Kitâb-ı Mukaddes'in çeviri tarihindeki bir diğer önemi ise Protestanlığın yayılmasıyla çevirinin siyasi bir kimlik kazanmasına katkıda bulunmuş olmasıdır. Johannes Gutenberg (1400-1468)'in 1456'da modern matbaayı icat etmesiyle birlikte, Latincenin resmi eğitimsel ve dini ortamlardaki tekeli sona ermiş ve halk

arasında okuryazarlık arttıkça ulusal ve yerel dillerin kullanımı giderek normalleşmiştir (Ren, 2008, s. 76). 16. yüzyılda Hıristiyanlıkta ulusal ve yerel dillerin ve reform hareketlerinin ortaya çıkmasının ardından Kitâb-ı Mukaddes; Almanca, Danca, İsveççe, Çekçe vb. birçok farklı dile çevrilmiş (Munday, 2001, s. 7) ve insanların dinlerini kendi ana dillerinde okuyarak öğrenme talebi ve isteği önemli ölçüde artmış ve bu durum çeviri etkinliklerinde hem kuramsal hem de pratik açıdan büyük ilerlemelere neden olmuştur.

Ancak bu gelişme beraberinde eşdeğerlik ve diğer dilbilimsel konularla ilgili bazı sorunları da getirmiştir. Bu konuda Luther'in durumu iyi bir örnek olarak değerlendirilebilir. 16. yüzyılda gerçekleşen Reform'un en önemli temsilcilerinden biri Protestanlık ve Lutheryanlığın kurucusu Martin Luther (1483-1546)'dir. 1522-1534 yılları arasında tamamladığı Kitâb-ı Mukaddes çevirisinde Luther, hedef dilin özgünlüklerini göz önünde bulundururken hedef dil Almanca'nın olanaklarının yetersizliğine dikkat çekmiştir. Kaynak ve hedef metinler için, bu metinlerin dillerinin belirlediği ilke çerçevesinde iki ayrı yöntem uygulanabileceğinin farkındaydı: Kaynak metni hedef dilin okuruna yönlendirmek ya da kaynak dilin okurunu hedef metne yönlendirmek (Kızıltan, 2000, s. 83).

Eruz (2010) Luthter'in Kitab-ı Mukaddes çevirisinin çeviri tarihindeki önemini şu sözlerle vurgulamaktadır:

Luther, Eski (1534) ve Yeni Ahit'i (İncil-1522) Almanca'ya çevirerek halkın kutsal kitabı kendi konuştuğu dilde alımlanmasını sağladı. Luther, bu önce tutumuyla Katolik mezhebinde günah çıkarma sürecinde, Tanrı ile kul arasına giren din adamını da aradan çıkaracaktır ve zamanla yeni bir mezhep olan Protestanlık mezhebi oluşacaktır. Luther düşün alanındaki yazılarıyla çevirileriyle kilisesinin geleneğine karşı çıkmıştır (s. 48).

Luther'in çeviri kuramlarının gelişimindeki önemli rollerinden biri de, "okur odaklı" yaklaşımı benimsenmesinde öncülük etmesidir. Luther, erek metni oluştururken kullandığı Almanca dilini toplumsallaştırarak dili bir iletişim aracı, gündelik yaşamın bir parçası olarak görüyordu (Robinson, 1997, s. 84 akt. Tahir-Gürçağlar, 2016, s. 108).

Kızıltan (2000) Hieronymus'un çeviri anlayışı ile Luther'in çeviri anlayışı arasındaki farkı şöyle açıklamıştır: Luther'in Hieronymus'a yönelttiği eleştiriler sadece anlaşılabilirlik açısından zor olan Kitâb-ı Mukaddes çevirisiyle sınırlı kalmayıp, edebi metinlerin çevirisinde dil kavramına da aykırıdır. Hieronymus'un kullandığı dil, sıradan insanların değil, iyi eğitilmiş seçkinlerin anlayabileceği Latince'dir. Luther, Kitâb-ı Mukaddes'i açık ve anlaşılır bir şekilde çevirmek için sıradan insanların konuştuğu Almanca'yı incelemiştir (Kızıltan, 2000, s. 84).

Bu noktada Luther'in göz ardı ettiği şey, Hieronymus'un kullandığı Latince ifadenin yüzyıllardır süregelen bir gelenekle şekillendiği, Almanca'nın ise böyle bir geleneğe ait olmayacağı gerçeğiydi (Kızıltan, 2000, s. 84). 15 Eylül 1530'da Luther, Kitâb-ı Mukaddes çevirisiyle ilgili görüşlerini açıklayan ve savunan '*Sendbrief vom Dolmetschen (Çevirmenin Mektubu)* adlı genelgeyi yayınladı (Bechtel, 1973, s. 146).

Çeviride Roma Katolik Kilisesi'nin Himayesi: William Tyndale ve Etienne Dolet

Hıristiyanlıktaki reform hareketlerinden önce, Kitâb-ı Mukaddes çevirisi sürecinde Roma Katolik Kilisesi'nin himayesi o kadar baskındı ki, hedef metinleri Roma Katolik Kilisesi tarafından kabul edilen orijinal yorumdan farklı olduğu düşünülen çevirilerin çevirmenleri ölüm cezasına çarptırılır, sansürlenir veya yasaklanırdı. Her ikisi de kazıkta yakılarak öldürülen William Tyndale (1494-1536) ve Etienne Dolet (1509-1546), Roma Katolik Kilisesi tarafından mağdur edilen çevirmenler arasında sayılabilir (Munday, 2001, s. 23). Onları çevirinin tarihinde bu denli önemli kılan yalnızca talihsizlikleri değil, aynı zamanda çeviri yaparken kullandıkları yöntemlerdir.

Tyndale'in 1525 yılında yayımlanan Kitâb-ı Mukaddes çevirisi, Yeni Ahit'in Yunanca versiyonu ve Eski Ahit'in İbranice versiyonu olmak üzere, iki farklı dilde iki kaynak metin kullanılarak İngilizceye çevrilmiştir (Bassnett, 2002, s. 55). Tyndale'in çevirisi ile Wycliffe'in çevirisi arasındaki fark, Kitâb-ı Mukaddes'in çevirisinde Latince dışındaki kaynak dillerin ilk kez kullanılmış olmasıdır (Tahir-Gürçağlar, 2016, s. 108). 16. yüzyılda Roma Katolik Kilisesi'nin himayesinin kanıtı olarak değerlendirilen Etienne Dolet örneği, yalnızca kutsal metinlere değil, Platon Diyalogları gibi bazı klasik ve felsefi metinler için de geçerlidir. Dolet'nin idam edilmesinin nedeni, Platon Diyalogları'ndan birini çevirirken ölümsüzlük kavramına inanmadığını ima eden bir deyim kullanmasıydı (Bassnett, 2002, s. 60).

Munday (2001), Dolet'nin ölüm cezasına çarptırılmasına yol açan sürecin ayrıntılarını şöyle aktarmaktadır:

Dolet, 1546'da Sorbonne'un teoloji fakültesi tarafından, görünüşe göre, Platon'un diyaloglarından birinin çevirisinde, ölümden sonra neyin var olduğuyla ilgili bir pasajda '*rien du tout*' (fr. 'hiçbir şey') ifadesini eklediği için kınandı. Bu ekleme, Dolet'in ölümsüzlüğe inanmadığı iddiasıyla dine hakaret/küfür suçlamasına yol açtı ve böylesi bir 'çeviri hatası' sonucunda idama mahkûm edildi (s. 23).

Dolet'yi çevirinin öncülleri arasında sayılmasını sağlayan şey, yalnızca icraatı değil, aynı zamanda çeviriye ilişkin görüşlerini de '*La manière de bien traduire d'un langue à un autre*' ('Bir Dilden Başka Birine İyi Çeviri Nasıl Yapılır') adlı bir belgede yayınlamasıdır. 1540 yılında yayınlanan belge, bir çevirmenin uyması gereken beş ilkeden, yani bir çevirmenin benimsemesi veya kaçınması gereken eylemlerden oluşması nedeniyle çevirinin kuramsal çerçevesiyle ilgili ilk metin olarak kabul edilir (Dolet, 1540; Bassnett, 2002 s. 60). Bugün bile çeviri anlayışı açısından geçerliliğini koruyan Dolet'nin ilkeleri şunlardır:

Dolet'ye göre bir çevirmen şunları yapmalıdır:

- Kaynak metnin yazarının ne demek istediğini gerçekten anlayın.
- Hem kaynak hem de hedef dillerde yeterli bilgiye sahip olun.
- Metni sözcüğü sözcüğüne hedef dile aktarmaktan kaçının.
- Hedef dilin günlük konuşma dilinde kullanılan ifadeleri kullanın.
- Yazarın tarzını hedef metne yansıtabilmek için kelime dağarcığına ve kelime sırasına dikkat edin (Dolet, 1540 akt. Bassnett, 2002, s. 60).

Dolet, 16. yüzyılda bu tür ilkeleri ileri süren tek kuramcı değildi. 1598'de Homeros'un İlyada'sını çeviren Dolet'nin İngiliz çağdaşı Chapman'ın ileri sürdüğü öneriler, Dolet'snin önerileriyle paralellik göstermektedir. Dahası, Chapman, İlyada çevirisinin önsözünde çeviriye başlamadan önce dikkatli ve bilimsel bir araştırma yürüttüğünü dile getirmiştir (Aksoy 2002 s. 16).

Steiner (1975), 16. yüzyılda çeviriye yönelik yaklaşımların karakterini kültürel ve zihinsel etkinlikler olarak tanımlarken, Rönesans dönemi olan 16. yüzyıldan itibaren Roma ve Yunan uygarlıklarına ait metinlerin çevirisinin hız kazandığına dikkat çekmektedir (s. 260). Ayrıca Steiner (1975), 16. yüzyıl çeviri etkinliğinin, eski metinlerin dillerinin basitleştirilerek veya gereksiz kısımlarının çıkarılarak güncelleştirilmesi ve düzenlenmesi ve günlük dilin kullanımına yoğunlaşılması temeline dayandığını belirtmektedir (s. 260).

17. Yüzyıl ve İngilizlerin Çeviri Üzerindeki Etkisi: John Dryden, Alexander Pope ve Alexander Fraser Tytler.

17. yüzyılda, mutlak monarşilerin parlamenter sistemlere dönüşmesi ve Hıristiyanlık ile hızla gelişen bilim arasındaki çatışma ve buna bağlı olarak çeviri etkinliği ve buna yönelik yaklaşımlar daha da önem kazandı. Böylece Fransızca ve İngilizce arasındaki çeviri hem nicelik hem de nitelik açısından önemli ölçüde arttı (Bassnett, 2002, s. 127). Yalçın (2015), 17. yüzyılda yaygınlaşan çeviri kavramının 'serbest çeviri' olduğunu

vurgulamış, ayrıca dönemin çevirmenlerinin sözcüğü sözcüğüne çeviri yaklaşımının anlamı tam olarak yansıtamayacağını belirterek dillerin yapısal farklılıkları göz önünde bulundurulduğunda tam bir eşdeğerlik sağlamanın mümkün olmadığını, dolayısıyla özellikle edebi metinlerde serbest çeviriden yana olduklarının altını çizmiştir (s. 22).

17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılda çeviri kavramı edebi hayranlık çerçevesinde şekillenmiş, bu da hedef dilin edebi tarzı açısından hayranlık uyandıran hedef dilde yeni stiller ve yapılar yaratma gerekliliğini vurgulayarak yaratıcılığın önemini artırmıştır (Bassnett, 2002, s. 53). Kısaca, dilbilgisi yapılarının doğrudan çevirisinden ziyade hedef metnin 'okunabilirliği' ve 'anlaşılabilirliği' ön plana çıkmıştır. Böyle bir anlayış Shakespeare, Racine gibi yazarların eserleri gibi birçok klasik edebi eserin yeniden çevirisi için yeni çabaların doğmasına yol açmıştır (Bassnett, 2002, s. 67). Özellikle 17. yüzyılda, İngiliz şairlerin çeviri kuramlarının gelişimi ve ilerlemesinde, özellikle edebi çeviri açısından, önemli bir rol oynadıkları açıkça görülebiliyordu. Sir John Denham (1615-1699), John Dryden (1631-1700), Abraham Cowley (1618-1667) 17. yüzyılda çeviri kavramına damgasını vuran edebiyatçılardı (Bassnett, 2002, s. 66).

John Dryden, *Ovidius'un Mektupları*'na yazdığı önsözde (1680), çeviri etkinliğini, Çeviribilim alanında terminolojinin başlangıcı olarak da kabul edilebilecek üç türe ayırmıştır: Sözcüğü sözcüğüne çeviriyi ifade eden 'sözel çeviri'² (*metaphrase*), anlamın çevirisini ifade eden 'açıklama' (*paraphrase*) ve kaynak metinden bağımsızlaşarak tamamen özgür bir şekilde çevirisini ifade eden 'öykünme' (*imitation*) (Dryden, 1680, s. 110).

Dryden (1680), 'öykünme' terimini, çevirmenin kaynak metinden esinlenerek özgün bir metin yazma girişimi olarak tanımlar (s. 112). Günümüzde 'taklit' teriminin yerine 'uyarlama' teriminin kullanıldığını vurgulayan Yazıcı (2010), bu yöntem hakkında ayrıntılar verir:

"Örneğin, yabancı bir şiirden esinlenerek erek ekin normlarına uygun yeni bir şiir de yazabilir. Bu durumda çeviri ve özgün metin arasındaki sınır ortadan kalkacağından, okuyucunun çevirideki uzamsal ve zamansal farkı ayırt etmesi düşünülemez. Günümüzde bu terim daha çok 'uyarlama' terimiyle karşılanmaktadır (s. 67)."

Alexander Pope (1688-1744) ve Alexander Fraser Tytler (1747-1813) 18. yüzyılın çeviri anlayışına damgasını vuran, sanat eserinin ruhunu ve doğasını yeniden yaratmaya odaklanan ve hermenötiğin doğuşuna yol açan metafizik ve mistik bir kavrama işaret eden İngiliz edebiyatçılarıydı (Munday, 2001 sf. 25-26).

Alexander Pope, çeviri tarihinde önemli bir yere sahiptir, bunun başlıca nedeni Homeros'un İlyada ve Odyssea'sının çevirileridir. Etkisi yalnızca çevirilerin kendisinden değil, aynı zamanda 18. yüzyılda Homeros destanlarının anlaşılması üzerindeki kabul ve etkilerinden de kaynaklanmaktadır. Pope'un çevirileri katı doğruluktan ziyade, zamanının edebi duyarlılıklarıyla yankı bulan kahramanca bir şiir yaratmakla ilgiliydi. Homeros'u 18. yüzyıl İngiliz bakış açısıyla sunarak Virgilius onurunu, ahlaki amacını ve resimsel ihtişamını yansıttı (Butt, 2025). Bu yaklaşım, orijinal Yunancaya tamamen sadık olmasa da Homeros'u geniş bir kitleye erişilebilir ve çekici hale getirdi. Hermenötik, özellikle sanat ve edebiyatta belirli bir metnin, konuşmanın veya sembolik ifadenin yorumlanmasının kuram ve metodolojisi veya böyle bir yorumun mümkün olduğu koşulları kuramlaştırma çabaları olarak tanımlanabilir (Gjesdal, 2011, s. 1).

Tytler, çeviri sürecini ve çevirmenin hedef metinlere yaklaşımını anlatırken ressam metaforunu kullanmıştır. Tytler'e (1907) göre çevirmen, bir resmin reproduksiyonunu çizmeyi amaçlayan bir ressamdı. Reproduksiyonu çizerken orijinalindeki renklerin aynısını kullanmak zorunda değildir, ancak kaynak metindeki aynı duyguları yaratmak zorundadır (s. 202).

²Söz konusu terimlerin Türkçe karşılıkları Özlem Berk'in (2005) "Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi" adlı çalışmasından alınmıştır.

Tytler, 1791 yılında 'Çeviri İlkeleri Üzerine Deneme' başlıklı eserinde üç temel ilkeyi ortaya koydu:

- Çevirinin kaynak metindeki düşünce ve fikirleri kusursuz ve eksiksiz bir şekilde yansıtması gerekir.
- Çevirinin kaynak metinle aynı edebi üslubu paylaşması gerekir.
- Çeviri, tasarım ve kompozisyon açısından kaynak metin kadar doğal görünmelidir (Tytler, 1907; Bassnett 2002, s. 69).

Bassnett (2002), Tytler'in çalışmasını, çeviri süreci üzerine İngilizce yazılmış ilk sistematik çalışma olarak değerlendirerek bu tür ilkelerin önemini vurgular (s. 69).

19. Yüzyıl ve Alman Romantizmi ve Hermenötiğin Çeviri Üzerindeki Etkisi: Schleiermacher, Schlegel, Humboldt ve Goethe

Alman teolog ve filozoflarının çeviri kuramları üzerindeki etkisi, 19. yüzyılda çeviriye yönelik yaklaşımlara daha önce egemen olan 'anlamın çevirisi' kavramını reddetmeye çalıştıkları için açıkça görülebilir. Schleiermacher, Goethe, Humboldt, Novalis ve Schlegel gibi Alman Romantizmi temsilcileri çeviriye, hedef kültürü anlama ve çeviri yoluyla ulusal dillerini zenginleştirmeyi amaçlayan bir çaba olarak değerlendirdiler (Tahir-Gürçağlar, 2016, s. 110). Bu çabalar, özellikle Almanya kökenli olan Romantik dönem aydınlarını çevirinin olası sorunları konusunda daha hevesli olmaya zorladı ve böylece kaçınılmaz olarak birkaç farklı yaklaşım ortaya çıktı. Qvale'nin (2003) vurguladığı gibi: "Schleiermacher, Humboldt, Schlegel ve Schopenhauer, coğrafi olarak uzak diller arasındaki kültürel, kavramsal ve dilsel boşlukları vurgularken, Goethe (1749-1832) çevirilerin yayılmasının ulusal dilleri etkileyeceğini belirterek kendini 'dünya edebiyatı' kavramıyla ilişkilendirmiştir." (Qvale, 2003, s. 16)

Modern hermenötiğin ve Protestan teolojisinin kurucusu olan Friederich Schleiermacher (1767-1834), Alman Romantizminin ve 19. yüzyılda çeviriye yönelik değişen yaklaşımın en seçkin temsilcisiydi. Çeviri üzerine ünlü incelemesinde 1813 yılında yayımlanan 'Çevirinin Farklı Yöntemleri Üzerine' 'Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens' (Çevirinin Farklı Yöntemleri Üzerine) adlı eserinde, çevirdikleri metin türüne göre çevirmenleri ikiye ayırmıştır: Ticari metinlerin çevirisini yapanlar için 'Dolmetscher' ve akademik ve sanatsal metinleri çevirenler için 'Übersetzer' (Schleiermacher, 1813; Venuti, 2004, s. 43). Bu terimler günümüzde Çeviribilim terminolojisinde hâlâ kullanılıyor olmasına karşın, Schleiermacher'in bu terimler için yaptığı tanım, terimlerin günümüzdeki anlamlarından farklıydı. Örneğin Schleiermacher'in 'Dolmetscher' kavramı günümüzün 'sözlü çevirmen' kavramına uymuyordu, çünkü yaptıkları çeviri etkinlikleri yalnızca sözlü çeviriyle sınırlı değildi. (Ertaş, 2017, s. 46).

Schleiermacher, kaynak metin ile hedef metin yönelimi arasındaki çatışmayı aşmak için kendi stratejisini önermesi bakımından da çeviri tarihinde önemli bir yere sahiptir: Schleiermacher'e (1813) göre ya çevirmen yazarı mümkün olduğunca rahat bırakmalı ve okuyucuyu ona doğru çekmeli ya da okuyucuyu mümkün olduğunca rahat bırakmalı ve yazarı ona doğru çekmelidir. Schleiermacher, bu iki yaklaşımın birbirinden tamamen farklı olduğunu ve, bunlardan yalnızca birini seçip uygulamak gerektiğini savunmuş; aksi takdirde her ikisinin karışımından belirsiz ve tatmin edici olmayan bir sonuç ortaya çıkacağını belirtmiştir (Schleiermacher, 1813; Venuti 2004 s. 49).

Snell-Hornby'ye (2006) göre Schleiermacher, çeviri konusunda kendisiyle aynı görüşleri paylaşan Johann Wolfgang Goethe'den (1749-1832) esinlenmiştir. Schleiermacher'in yaklaşımını Goethe'ninkinden farklı kılan ise Goethe'nin bu iki farklı yöntem arasında bir orta yol bulmayı tercih etmesi, Schleiermacher'in ise esas olarak ilkinin, yani okuyucuyu yazara doğru yönlendirmeyi tercih etmesidir (2006, s. 3).

Schleiermacher'in çeviri çalışmalarında kullanılacak ayrı bir alt dil yaratmaya dayanan edebi çeviri yaklaşımı, uzun süre geçerliliğini koruyan ve yalnızca çağdaşlarının değil, 19. ve hatta 20. yüzyıldaki diğer çevirmen ve kuramcılarının da çeviriyle ilgili ileri sürdükleri kuramlara esin kaynağı olan yeni bir kavramın

doğuşuna neden olmuştur (Snell- Horby, 2006, s. 3). Alman çevirmen ve yazar August Wilhelm Schlegel (1767-1845) tarafından yapılan Shakespeare'in on yedi oyununun çevirisi, Schleiermacher'in döneminin edebi çeviri anlayışını derinden etkilediğinin iyi bir örneği olarak kabul edilebilir; zira Schlegel tarafından yapılan Shakespeare çevirileri bugün bile Alman okurlar tarafından yoğun bir ilgi görmektedir (Bernofsky, 1997, s. 177).

"Bassnett'e (2002) göre, 19. yüzyılda Francis William Newman, Carlyle ve William Morris gibi isimlerin de aralarında bulunduğu bazı İngiliz edebiyat çevirmenleri, Schleiermacher ile birlikte edebi çeviride ayrı bir alt dil oluşturma fikrini paylaşmaktadır (s. 19). Ancak, Schleiermacher'in çeviri yaklaşımının edebi olmayan metinler, yani teknik çeviri söz konusu olduğunda geçerliliğini yitirdiğini de göz önünde bulundurmak gerekir (Venuti, 1995, s. 41). Bu tür stratejilerin, bilgilendirici metinler gibi sözcüğü-sözcüğüne çeviri gerektiren metinlerde geçersiz olmasının nedeni, bu yaklaşımların metinlerin doğasından ziyade çevirmenlerin verdiği kararlara dayanmasıdır (Pym, 2010, s. 34).

Schleiermacher'in 1813'te ortaya koyduğu stratejiler göz önüne alındığında, bu stratejiyi tanımlayacak kesin bir terim sunmamış olmasına karşın, edebi çeviride 'yabancılaştırma' yönteminin öncülerinden biri olduğu rahatlıkla kabul edilebilir (Snell-Hornby, 2006, s. 4).

Bernofsky (1997), Schleiermacher'in yabancılaştırma stratejisini seçmesinin nedenini hem metnin hem de bireylerin, köken aldıkları dil tarafından şekillendirildiğini belirttiği 1813 tarihli konuşmasına atıfta bulunarak açıklar (s. 176). Schleiermacher'in (1813) çeviri sürecini yalnızca kaynak dilin anlamını ve metinsel öğelerini aktarmak olarak değil, aynı zamanda okuyucuya o dili konuşarak büyümenin ne anlama geleceği duygusunu hissettirmek olarak tanımlaması dikkate alındığında yabancılaştırma stratejisinin bir diğer amacı da okuyucuyu diğer kültürlerle karşı daha hoşgörülü ve açık hale getirmektir (Schleiermacher, 1813; Venuti, 2000 s. 50). Bernofsky'nin (1997) de belirttiği gibi: "Schleiermacher belirli çeviri biçimlerini yüceltirken diğerlerini eleştirdiğinde, yalnızca çevrilen belirli yazarlara hizmet etmeyi değil, aynı zamanda ulusal bir zihniyetin, uluslararası yönelimli bir kültürel okuryazarlığın gelişimindeki bir eğilimi de düşünmektedir" (s. 177).

Alman Romantizmi'nin bir diğer temsilcisi olan Wilhelm von Humboldt (1767-1835) da çeviri anlayışıyla 19. yüzyıla damgasını vuran düşünürler arasında sayılabilir. Çağdaşlarının büyük çoğunluğu gibi Humboldt da çeviriye ilişkin görüşlerini 1816 yılında Almancaya çevirdiği Aiskhylos'un *Agamemnon* adlı eserinin önsözünde dile getirmiştir (Robinson, 1997, s. 239). Sadece bir çevirmen değil aynı zamanda bir filolog, eğitimci ve toplum düşünürü olan Humboldt (1816), belirli bir dildeki bir sözcüğün başka bir dilde karşılığı olmadığını ileri sürerek ana dilin özgünlüğüne dikkat çekmiştir (Humboldt, 1816, s. 239). Humboldt'un (1816) aktardığına göre bir dilin ve onu oluşturan sözcüklerin işlevleri dış dünyadaki yansımanın gerçekliğidir (s. 240). Her dil, anadilini konuşanların algılarını ve onların yarattığı kavramları ifade etmek üzere şekillendiği için, bir sözcüğün somut ve algılanabilir olanlar dışında başka bir dilde bir karşılığı olduğunu varsaymak neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla Humboldt'u diğer erken dönem çeviri kuramcılarından ayıran şey, "çevrilebilirlik" sorununu ilk ortaya atan ve kaynak metni dilbilimsel bir bakış açısıyla inceleyen kişi olmasıdır. Vega (1990), Humboldt'un çeviriyle ilgili çabalarını şu şekilde ön plana çıkarmıştır: Çevirinin bu pratik çalışmasına, seçilen metinlerin ilginç filolojik yorumlarının yanı sıra hem özel hem de genel prosedürler ve sorunlar üzerine derin bir düşünce eşlik etti. *Agamemnon* versiyonuna dahil edilen düşünce, Almanya'daki çeviri kuramlarının Magna Carta'sı ve en azından dilbilim kuramları üzerine yaptığı çalışmanın çağdaş bir belgesi olarak kabul edildi (s. 491).

19. Yüzyıl ve İngiliz Etkisinin Geri Dönüşü: Francis William Newman, William Morris, Matthew Arnold, Dante Gabrielle Rosetti

Alman Romantizmi'nin yanı sıra, Francis William Newman, Thomas Carlyle ve William Morris gibi birçok İngiliz şair ve yazar da ayrı bir alt dil yaratma fikrini savunarak 19. yüzyıla damgasını vurdu (Bassnett, 2002, s. 73). Örneğin, Francis William Newman (1805-1897) çevirmenlere, kaynak metnin özelliklerini mümkün olduğunca korumalarını tavsiye ederek, daha yabancı bir metinle sonuçlanmanın kaçınılmaz olduğu gerçeğinin altını çizdi (Newman, 1861; Weissbort ve Eysteinson, 2006, s. 227). Bu nedenle, 1856'da Homeros'un İlyada'sını İngilizceye çevirirken arkaik bir dil kullandı ve okuyucuların anlayamayacağı bir durum yaşamasını önlemek için çevirisinin sonuna iki sayfalık bir sözlük ekledi (Venuti, 1995, s. 100).

Ancak Newman, tanınmış bir İngiliz şair, kültür eleştirmeni ve Oxford Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Matthew Arnold (1822-1868) tarafından sert bir şekilde eleştirildi. 1861'de Arnold, 1860'ta annesine yazdığı bir mektupta belirttiği gibi "Homeros'un çevirisinin dayandırılması gereken gerçek ilkeleri ortaya koymak" amacıyla "Homeros'un Çevirisi Üzerine" başlıklı bir dizi ders yayınladı (Arnold, 1860, s. 133). Arnold'un koyduğu ilkeler, her ikisi de sadakat açısından karşılıklı bir anlayışa sahip olmalarına rağmen Newman'inkilerle taban tabana zıttı (Arnold, 1860, s. 133).

Kristal (2002), Arnold'un Newman'ın çevirisini yetersiz bulmasının nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

Arnold'a göre, Homeros fikirlerini açıklıkla ifade etti; Yunancası sade, doğrudan ve hızlıydı. Öte yandan Newman'ın çevirisi yavaş, kaba ve kafa karıştırıcıydı. Homeros'un İlyada'sının genel etkilerini yeniden üretmek yerine, Newman'ın çevirisi İngilizce ile eski Yunanca arasındaki önemli dilsel uyumsuzlukları kaydetti. Newman'ın tam çevirisi, Homeros'un Yunancasının netliğiyle akması gerekirken herhangi bir İngilizce okuyucuya garip gelen dilbilgisi yapılarıyla doludur. Orijinalin etkilerini yeniden üretmek için İngilizce eşdeğerler bulması gerekirken, İngilizcede bulunmayan cümle yapılarını Yunancadan çevirdi (s. 19).

Matthew Arnold, çevirmenleri kaynak metne tam bir sadakate odaklanmaya zorlayan, edebi metinler için oldukça şeffaf bir çeviriye savunurdu (Venuti, 1995, s. 129). Arnold'a göre, kaynak metnin tüm özgün özellikleri, konusu, geçtiği zaman dilimi, üslup ve estetik unsurları, hedef metne "yabancı" hissettirmek için okuyucuya yansıtılmalıdır. Arnold'un yaklaşımının, günümüzün yabancılaştırma yönteminin ortaya çıkmasına ilham verdiği açıktır.

Daha sonra, Newman, 1861 yılında Matthew Arnold'un iddialarına yanıt vermek amacıyla '*Homeric Translation in Theory and Practice: A Reply to Matthew Arnold*' adlı bir kitap yayınladı. Akademisyen olmasına rağmen, edebi çeviriye akademik olmayan ve hatta popülist bir bakış açısıyla yaklaştı (Newman, 1861, s. 2). Newman (1861) cevabında, amacının Homeros'u öğrenim görmemiş halka tanıtmak olduğunu ve edebi çeviri eserlerinin kalitesini değerlendirmek için akademik kriterlerin yeterli olmadığını; sıradan insanların zevki gibi diğer unsurların da dikkate alınmaya değer olduğunu vurguladı: "Bilginler, bilgi konularında yargıçtır; ancak zevk konularında tek gerçek hakem, eğitilmiş fakat akademik bir birikimi olmayan halktır ve ben de onların yargısına başvurmak istiyorum. Hatta tüm bilginler bir araya gelse bile, zevk üzerine son sözü söyleme hakkına sahip değildir. Bireysel bilginlerin böyle bir hakkı ise hiç yoktur" (Newman, 1861, s. 2).

Newman'ın çeviri yaklaşımı sadece popülist değil, aynı zamanda bazı yönlerden milliyetçiydi. Örneğin, Homer'i çevirirken Arnold'un önerdiği hexametre şiir biçimi yerine balad ölçüsünü kullandı (Venuti, 1995, s. 127). Arnold'a cevabında şu öneride bulundu: "Bu ölçü esasen soylu, popüler ve büyük bir kapasiteye sahip bir ölçüdür. Esasen ulusal bir balad ölçüsüdür" (Arnold, 1861, s. 22). Venuti (1995), Newman'ın çabalarını şu şekilde yorumlamaktadır:

Newman'ın yanıtı, projesinin kendine özgü ideolojik önemini vurguladı. Hem popülist hem de milliyetçi bir çeviri üretme hedefi, yabancı metnin herhangi bir akademik evcilleştirilmesine, İngilizcede şeffaf bir söylem rejimine uyarlanmasına direnen arkaik bir edebi söylemde gerçekleştirildi" (Venuti, 1995, s. 135).

Viktorya dönemi İngiliz edebiyatının bir diğer edebi figürü olan William Morris (1834-1896), İskandinav sagaları, Homeros'un *Odyseia*'sı, Vergilius'un *Aeneid*'i ve çeşitli Fransız romanları gibi seçkin edebi çevirileri sayesinde çeviri tarihine damgasını vurmuştur (Bassnett, 2002, s. 73). Homeros'u çevirmiş olması, onun yaklaşımını Newman ve Arnold'dan farklı kılan şey, çevirisinde kasıtlı olarak tamamen arkaik bir dil kullanmasıydı; bu da hedef metni okuyucular için oldukça garip ve belirsiz hale getiriyordu. 19. yüzyıldaki diğer Homeros çevirmenleri gibi onun amacı da okuyucuyu kaynak dilin yabancılığıyla yüzleştirmektir (Bassnett, 2002, s. 73). Yaklaşımı Oscar Wilde gibi bazı edebiyatçılar tarafından takdir edilse de, Morris'in *Odyseia* çevirisi hakkında "Gerçek bir sanat eseri, yalnızca dilden dile değil, şiirden şiire bir aktarım" (Wilde, 1887, s. 247). yorumunu yapan Wilde, Morris'in *Odyseia* çevirisini şöyle yorumladı: 26 Nisan 1887'de Pall Mall Gazette'de yayınlanan incelemesinde, George Augustus Simcox (1841-1905) gibi diğerleri, Morris'in eleştirisinde kullandığı dili "orijinaline eşdeğer ve eksik" olarak değerlendirdiler (Simcox, 1870, akt. Faulkner, 1973).

Son olarak, İngiliz şair, çizer ve çevirmen Dante Gabriel Rossetti (1828-1882), 1861'de yayımlanan *İlk İtalyan Şairleri* adlı kitabının önsözünde, çevirmenlerin özgün metni kendi deyim ve ifade biçimlerini kullanarak geliştirmekten veya değiştirmekten kaçınmalarını, yani 'kendini inkâr etmelerini' önererek kaynak metne tam sadakati savunmuştur (Rossetti, 1861, Schulte ve Biguenet içinde, s. 64). Rossetti'nin yaklaşımı, romantik dönemdeki Alman çevirmenlerin ve Cicero veya Horatius gibi Antik Roma İmparatorluğu filozoflarının ortaya koyduğu ilk kuramların yaklaşımıyla karşılaştırıldığında daha radikal ve sınırlayıcı olarak değerlendirilebilir.

Bassnett (2002), 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında, yani I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan dönemde çeviri kavramını özetleyerek dönemin çeviri etkinliklerini; yalnızca bilginler tarafından gerçekleştirilen ve kaynak metnin her türlü hedef versiyondan üstün kabul edildiği, entelektüel okuyucuları orijinal hedef metni okumaya zorlayan, hedef metin okuyucusunun hedef metnin yabancılaştırılmış unsurları aracılığıyla kaynak metin okuyucusunun statüsüne ulaşmasına yardımcı olan, alt kültürel düzeyde algılandığı için kaynak metnin statüsünü yükseltmeyi amaçlayan ve çevirmenin hedef metin okuyucusuna kendi pragmatik tercihini sunduğu bir etkinlik olarak sınıflandırmıştır (Bassnett, 2002, s. 76-77).

Sonuç

Bu çalışma, çeviri tarihinin antik uygarlıklardan 20. yüzyıla kadar uzanan gelişimini inceleyerek çevirinin kültürel, entelektüel ve toplumsal boyutlarını ele almıştır. Araştırmanın temel sorusu olan "Çeviri tarihi, farklı dönemlerde nasıl şekillenmiş ve toplumsal, kültürel ve bilimsel gelişmeleri nasıl etkilemiştir?" sorusuna verilen yanıt, çevirinin sadece bir dil aktarımı aracı olmanın ötesinde, medeniyetler arası bilgi üretimi ve dolaşımı sağlayan bir katalizör olduğu yönündedir.

Çalışmada ele alınan farklı dönemler, çevirinin değişen işlevlerini ve yöntemlerini göstermektedir. Antik Mısır ve Babil döneminde çeviri, dini ve idari metinlerin korunması ve iletilmesi için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu erken dönemlerde çeviri, daha çok metinlerin eksiksiz bir şekilde aktarılmasını hedefleyen bir süreç olarak görülmüştür. Antik Yunan ve Roma'da ise çeviri, kültürel etkileşim ve entelektüel gelişimin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Cicero ve Horatius gibi çevirmenler, anlam odaklı çeviri kavramını savunarak, metinlerin birebir çevirisinden ziyade, içerik ve üslubun korunmasını ön planda tutmuşlardır.

Reform hareketleri, çevirinin toplumsal ve politik dönüşüm üzerindeki etkisini en açık biçimde ortaya koyan süreçlerden biridir. Martin Luther'in *Kitâb-ı Mukaddes*'i Almancaya çevirmesi, yalnızca dini metinlerin erişilebilirliğini artırmakla kalmamış, aynı zamanda ulusal dillerin güçlenmesini ve bireylerin dini otorite-

lerden bağımsız olarak bilgiye erişimini mümkün kılmıştır. Bu bağlamda, çeviri yalnızca bilginin aktarımı değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümü destekleyen bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

19. yüzyılda çeviri kuramlarında önemli değişimler yaşanmıştır. Schleiermacher ve Humboldt gibi düşünürler, çevirinin yalnızca metinsel bir işlem olmadığını, kültürel ve düşünsel dünyalar arasında bir köprü işlevi gördüğünü savunmuşlardır. Bu dönem, aynı zamanda “yabancılaştırma” ve “yerleştirme” gibi iki temel çeviri stratejisinin kuramsallaştırıldığı bir dönem olmuştur. William Morris ve Dante Gabriel Rossetti gibi isimler, çeviri sürecini bir sanat olarak görmüş ve çeviriyle hedef metin okuyucusunu yabancı kültürlerle doğrudan yüzleştirmeyi amaçlamışlardır.

Bu çalışmanın literatüre en önemli katkısı, çevirinin tarihsel süreç içinde yalnızca bir aktarım süreci değil, bilgi üretimi ve dönüşümünü sağlayan bir mekanizma olduğunu göstermesidir. Çalışmada, çevirinin bilim, din, politika ve sanat alanlarındaki etkileri dönemselsel bağlam içinde ele alınmış ve çeviri tarihinin, kültürel ve düşünsel hareketlerle nasıl iç içe geçtiği ortaya konulmuştur. Schleiermacher, Humboldt ve Luther gibi isimlerin çeviri yaklaşımlarının günümüz çeviri kuramlarına nasıl bir miras bıraktığı detaylı şekilde incelenmiştir. Böylece, çeviri tarihine yönelik daha geniş kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmiş ve çevirinin farklı kültürlerdeki işlevselliği hakkında daha bütüncül bir bakış açısı sunulmuştur.

Gelecekteki araştırmalar, dijital çağın çeviri tarihi üzerindeki etkisini inceleyerek, makine çevirisinin ve yapay zekâ destekli çeviri araçlarının çeviri süreçlerini nasıl dönüştürdüğünü araştırabilir. Çeviri tarihinin küreselleşme bağlamında nasıl evrildiği ve modern çeviri teknolojilerinin tarihsel çeviri süreçleriyle nasıl ilişkilendirilebileceği de önemli bir araştırma alanı olarak değerlendirilebilir. Çeviri, antik çağlardan günümüze kadar yalnızca bilginin aktarılmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumların ve düşünce sistemlerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Dilbilim, edebiyat, din, bilim ve politika gibi farklı alanlarda çevirinin nasıl dönüştürücü bir güç olduğu, tarih boyunca yaşanan çeviri hareketleriyle açıkça görülmüştür.

Bu çalışmada ele alınan dönemler, çevirinin tarih boyunca nasıl bir değişim geçirdiğini ve her dönemin çeviri anlayışının içinde bulunduğu kültürel ve entelektüel bağlamla nasıl şekillendiğini göstermektedir. 20. yüzyıla gelindiğinde, çeviri artık sadece edebi veya dini bir etkinlik olmaktan çıkıp, bir bilim dalı olarak incelenmeye başlanmıştır. Çeviribilimin ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkması, çeviri tarihinin geçirdiği evrimin bir sonucudur ve bu alan, çeviri süreçlerini bilimsel bir perspektiften ele alarak daha sistematik bir yaklaşımla incelemeye devam etmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, çevirinin yalnızca metinleri bir dilden başka bir dile aktarmak olmadığını, aynı zamanda kültürler, ideolojiler ve toplumlar arasındaki etkileşimi mümkün kılan en önemli araçlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır. Çeviri, geçmişten günümüze kadar olduğu gibi, gelecekte de bilgi üretimi ve aktarımında kritik bir rol oynamaya devam edecektir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça | References

- Aksoy, N. B. (2002). *Geçmişten günümüze yazın çevirisi*. İmge Kitabevi.
- Al-Alı, K. K. and Majid, L. R. (2015). St. Jerome's approach to word-for-word and sense-for-sense translation. *Journal of the College of Arts / University of Basrah*, 0(74), 49-74. <https://iasj.net/iasj/download/e354df916ecd3d12>
- Aristoteles. (2007). *Poetika* (S. Rifat Trans.). Can Yayınları. (First Published 335 B.C.)
- Arnold, M. (1993). *The professor of poetry and literary critic, 1857-67*. In C. Machann & F. D. Burt (Eds.) *Selected Letters of Matthew Arnold*. (pp. 104- 203). The Macmillan Press. (First Published 1860)
- Arnold, M. (2008). *On translating Homer: Last words: A lecture given at Oxford*. Kessinger Publishing. (First Published 1860)
- Arrowsmith, W. (1975). Jerome on translation: A breviary. *Arion: A Journal of Humanities and the Classics*, 2(3), 358-367. <http://www.jstor.org/stable/20163384>
- Aydın, B. C. (2024). Toledo School of Translators and its importance in the history of translation in the West. *Abant Çeviribilim Dergisi*, 2(2), 38-44. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ajtis/issue/86753/1538569>
- Bassnett, S. (2002). *Translation studies*. Routledge Taylor & Francis. (First Published 1980)
- Bechtel, J. L. (1973). The modern application of Martin Luther's "Open letter on translating". *Andrews University Seminary Studies*, 11(2), 145-51. <https://digitalcommons.andrews.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1226&context=auss>
- Berk, Ö. (2005). *Açıklamalı çeviribilim terimcesi*. Multilingual Yayınları.
- Bernofsky S. (1997). Schleiermacher's translation theory and varieties of foreignization. *The Translator*, 3(2). 175-192. <https://doi.org/10.1080/13556509.1997.10798997>
- Biguenet J. and Schulte R. (1992). *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*. University of Chicago Press.
- Butt, J. E. (2025, March 13). *Alexander Pope*. In *Encyclopædia Britannica*. [https://www.britannica.com/biography/Alexander-Pope-English-author:contentReference\[oaicite:6\]{index=6}](https://www.britannica.com/biography/Alexander-Pope-English-author:contentReference[oaicite:6]{index=6})
- Chavalas, M. W. (2006). *The ancient Near East: Historical sources in translation*. Blackwell Publishing.
- Cicero, M. T. (1949). *On Invention. The best kind of orator. Topics*. (H. M. Hubbell, Trans.). Harvard University Press.
- Cooper Cole, E. C. (2015). *Interpretation and authority: The social functions of translation in ancient Egypt*. EScholarship. <https://escholarship.org/uc/item/7j29g3qg>
- Çokövün, A. (2023). Çeviri tarihi ışığında çeviribilim. *Disiplinlerarası Dil ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 12-22. <https://dilkulturcalismalari.com/index.php/pub/article/view/5>
- Demircioğlu, C. (2016). *Çeviribilimde tarih ve tarihyazımı: Doğu-Batı ekseninde bir karşılaştırma*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
- Dryden, J. (1680). Ovid's epistles. In E. N. Hooker & H. T. Swedenberg (Eds.) *The Works of John Dryden, Volume I: Poems, 1649-1680*. (pp. 109-120). University of California Press. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780520003583.book1>
- Ertaş, A. S. (2017). *A comprehensive approach to translation theories*. (Master's Thesis, Atılım University, Ankara, Turkey) <http://acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/>
- Eruz, S. F. (2003). *Çeviriden Çeviribilime*. Multilingual Yayınları.
- Eruz, S. F. (2010). *Çokkültürlülük ve çeviri: Osmanlı Devleti'nde çeviri etkinliği ve çevirmenler*. Multilingual Yayınları
- Faulkner, P. (1973). *William Morris: The critical heritage*. Routledge and Kegan Paul.
- Gjesdal, K. (2011). *Hermeneutics*. Oxford Bibliographies in Philosophy. <https://doi.org/10.1093/obo/9780195396577-0054>
- Göktaş, N. & Kaptan, S. B. (2024). Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 yıllık çeviri serüveni: Dergiler, projeler ve çeviri eğitimi. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 125-141. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1430212>
- Göktürk, A. (1994). *Çeviri: dillerin dili*. Yapı Kredi Yayınları.
- Gutas, D. (2001). *Greek thought, Arabic culture: The Graeco-Arabic translation movement in Baghdad and early Abbasid society (2nd-4th/8th-10th centuries)*. Routledge.
- Gündüz, Ş. (2015). *Hıristiyanlık*, İsam Yayınları.
- Haikal, F. (2020). Translating ancient Egyptian literary texts. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/365629021_Translating_Ancient_Egyptian_Literary_Texts

- Hatipoğlu, R. (2021). *Antik dönemde yapılan çeviri faaliyetleri: Çevirilerin niteliği ve çevirmenlerin konumu üzerine bir inceleme*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (25), 1258-1280. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1032587>
- Horace. (2016). *Ars poetica – şiir sanatı*. (C. Çevik, Trans.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (First Published 19 BC)
- Humboldt, W. (1997). *The more faithful, the more divergent from introduction to translation of Aeschylus' Agamemnon*. In D. Robinson (Ed.) *Western translation theory from Herodotus to Nietzsche* (p. 239-240) New York: Routledge Taylor & Francis. (First Published 1816)
- Hung, E. (2005). *Translation and cultural change*. John Benjamins Publishing.
- Jerome (2004). Letter to Pammachius. (K. Davis, Trans.) In L. Venuti (Ed.) *The translation studies reader*. (pp. 21-30) Routledge Taylor & Francis. (First Published 395)
- Vural-Kara, S. (2011). Tarihsel değerlendirmeler ışığında Türkiye'de çeviri etkinliği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 94-101. <https://doi.org/10.17860/efd.11384>.
- Kızıltan, R. (2000). Tarihte çeviri: Antik çağdan 19. yüzyıl sonuna kadar edebi çeviri kuramları -1. Antik çağdan Barok çağın sonuna kadar. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi*, 40(1-2), 71-86. https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000000587
- Köstenberger, A. J., & Kruger, M. J. (2012). *The heresy of orthodoxy: How contemporary culture's fascination with diversity has reshaped our understanding of early Christianity*. Crossway.
- Kristal, E. (2002). *Invisible work: Borges and translation*. Vanderbilt University Press.
- Language on the Move. (2019). The interpreting profession in ancient Egypt. <https://www.languageonthemove.com/the-interpreting-profession-in-ancient-egypt/>
- Law, T. M. (2010). *When God spoke Greek: The septuagint and the making of the Christian Bible*. Oxford University Press.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, history, culture*. Routledge Taylor & Francis.
- Lewis, B. (1982). *The Muslim discovery of Europe*. W. W. Northon Company.
- Long, L. (2007). History and translation. In P. Kuhiwczak & K. Littau (Eds.), *A companion to translation studies* (pp. 63-76). Multilingual Matters.
- Metzger, B. M., & Coogan, M. D. (2001). *The Oxford companion to the Bible*. Oxford University Press.
- Montgomery, R. (2000). The role of translation in medieval Arabic literary culture. *Journal of Arabic Literature*, 31(2), 201-220.
- Munday, J. (2001). *Introduction to translation studies*. Routledge Taylor & Francis.
- Newman, F. W. (2006). Homeric translation in theory and practice: A reply to Matthew Arnold, esq., professor of poetry, Oxford. In Weissbort D. and Eysteinnsson A. (Eds) *Translation: Theory and Practice: A Historical Reader*. (pp. 225-232) Oxford University Press. (First Published 1861)
- Nord, C. (2013). Functionalism in translation theories. In Millán, C. and Bartrina, F. (Eds) *The Routledge handbook of translation studies*. (pp. 201-209). Routledge Taylor & Francis.
- Platon. (2015). *Kratylos* (Çev. F. Akderin Trans.). Say Yayınları. (First Published 360 BC)
- Pym, A. (2010). *Exploring translation theories*. Routledge Taylor & Francis.
- Quintilian (1997). *On what we should employ ourselves when we write from Institutiones Oratoriae*. (J. S. Watson, trans.) In D. Robinson (Ed.) *Western translation theory from Herodotus to Nietzsche* (p. 19) Routledge Taylor & Francis. (First Published AD 96)
- Qvale, P. (2003). *From St. Jerome to hypertext: Translation in theory and practice*. (N. R. Spencer, Trans.) St. Jerome Publishing. (First Published 1998)
- Ren, X. (2008). A study of principles of Bible translation from the perspective of Martin Luther's Bible translation. *Canadian Social Science*. 4(3) 74-79 <https://core.ac.uk/download/pdf/236295847.pdf>
- Robinson, D. (1997). *What is translation: Centrifugal theories, critical interventions*. The Kent State University Press.
- Robinson, D. (2014). *Western translation theory: from Herodotus to Nietzsche*. Routledge Taylor & Francis. (First published 1997).
- Schlegel, A. W. (1803). *Extract from geschichte der romantischen literatur ("History of romantic literature")*, 1803. In A. Lefevere, (Ed.) *Translation, history, culture*. (p. 17) Routledge Taylor & Francis.
- Schleiermacher, F. (2004). On the different methods of translating. In L. Venuti (Ed.) *The translation studies reader*. (pp. 43-63) Routledge Taylor & Francis. (First Published 1813)
- Scorgie, G. G., Strauss, M. L. & Voth, S. M. (2003). *The challenge of bible translation: Communicating god's word to the world*. Zondervan.
- Snell-Hornby, M. (2006). *The turns of translation studies*. John Benjamins.
- Steiner, G. (1975). *After Babel: Aspects of language and translation*. Oxford University Press.
- Swiss National Science Foundation. (2020). *Sumerian-Akkadian literary bilingualism in the Old Babylonian period*. <https://data.snf.ch/grants/grant/201939>

- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2005). *Kapılar: Çeviri tarihine yaklaşımlar*. Scala Yayıncılık
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2016). *Çevirinin ABC'si*. Say Yayınları. (First Published 2011)
- Tunç, M. (2021). *Çeviri tarihine genel bir bakış*. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 23, 273-288. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2115667>
- Tytler, A. F. (1907). *Essay on the principles of translation*. J. M. Dent & Sons Limited.
- Vega, M. (1990). Wilhelm von Humboldt, translator and translation theorist. *La traduction dans le monde hispanolusophone*, 35(3), 489-493. <https://doi.org/10.7202/004558ar>
- Veldhuis, N. (2020). Babylonian theories of language. In J. Haubold & G. Hays (Eds.), *Language and cosmos in Greece and Mesopotamia* (pp. 15-35). Cambridge University Press.
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge Taylor & Francis.
- Venuti, L. (2004). *The translation studies reader*. Routledge Taylor & Francis. (First Published 2000)
- Weissbort, D. and Eysteinnsson, Oxford: A. (2006). *Translation: theory and practice: A historical reader*. Oxford University Press.
- Wilde, O. (2018). *Reviews*. Musson Books Co. (First Published 1886)
- Wycliffe J. (2009). *The Wycliffe Bible: John Wycliffe's translation of the holy scriptures from the Latin Vulgate*. Lamp Post Inc. (First Published 1384)
- Yalçın, P. (2015). *Çeviri stratejileri: Kuram ve uygulama*. Grafiker Yayınları.
- Yazıcı, M. (2010). *Çeviribilimin temel kavram ve kuramları*. Multilingual Yayınları (First Published 2005)
- Yücel, F. (2007). *Tarihsel ve kuramsal açıdan çeviri edimi*. Dost Kitabevi Yayınları.